

HELENA RAŠIĆ*, DRAŽEN KOVAČEVIĆ**, TIJA ŽARKOVIĆ PALIJAN***

Profiliranje počinitelja ubojstava

Sažetak

Profiliranje počinitelja kaznenog djela ubojstva je jedan od najkontroverznijih dijelova moderne kriminologije, psihologije i psihijatrije koji je još uvijek u početnom stadiju razvoja. U radu su prikazani neki od poznatijih modela profiliranja počinitelja ubojstava – modeli Holmesa i Holmesa, Keppel i Walterov te Turveyev model profiliranja. Prikazana su i tri glavna smjera razvoja profiliranja počinitelja kriminalnih djela s pripadajućim modelima: Model Douglasa i suradnika kao predstavnik kriminalističko-istražnog smjera, Turcov model kao predstavnik kliničkog smjera, a Canterov model predstavlja statistički smjer profiliranja. Istraživanja su pokazala da policija ima povjerenja u profiliranje te da ga i psihijatri i psiholozi smatraju korisnim, no nema definitivnog odgovora je li i u kolikoj mjeri profiliranje moguće i pouzdano. Profileri u svom radu neće moći nedvojbeno ukazati na jednu osobu i tvrditi da je to počinitelj, no mogu suziti krug mogućih počinitelja i na taj način pomoći u kriminalističkom istraživanju.

Ključne riječi: *profiliranje, počinitelj, ubojstvo.*

UVOD

Profiliranje počinitelja kaznenog djela je jedan od najkontroverznijih dijelova moderne kriminologije, psihologije i psihijatrije. Takav je status stekao najvećim dijelom zbog nedostatka informacija o samom području, te zbog velike medijske eksponiranosti i dodatne mistifikacije od dijela samih profileri počinitelja koji uspjehe pripisuju svojim sposobnostima uvida.

Profiliranje počinitelja se definira na više različitih načina, a najobuhvatnija definicija je ona po kojoj je *profiliranje proces korištenja bihevioralnih dokaza ostavljenih na*

* mag. psych. Helena Rašić, psiholog, Neuropsihijatrijska bolnica Dr. Ivan Barbot, Popovača.

** dr. sc. Dražen Kovačević, psiholog, stalni sudski vještak za psihologiju, voditelj službe psihodijagnostike – Neuropsihijatrijska bolnica Dr. Ivan Barbot, Popovača.

*** prim. dr. sc. Tija Žarković Palijan, dr. med. spec. psihijatrije, subspecijalistica iz forenzične psihijatrije, subspecijalistica iz alkoholologije i drugih ovisnosti i stalna sudska vještakinja za psihijatriju, koordinator Zavoda za Forenzičku psihijatriju – Neuropsihijatrijska bolnica Dr. Ivan Barbot, Popovača.

mjestu zločina kako bi se došlo do zaključaka o počinitelju, uključujući karakteristike i psihopatologiju ličnosti (Torres, Boccaccini i Miller, 2006). Prvi pokušaji znanstvenog, ali i praktičnog doprinosa profiliranju počinitelja bili su intervjui koje su Douglas i Ressler (Douglas i Olshanker, 1997; Hicks i Sales, 2006) provodili sa zatvorenicima koji su počinili ubojstva i silovanja te na osnovi njih napravili tipologiju počinitelja. Istraživanje i intervjui provedeni su za potrebe FBI-a, koji je temeljem toga istraživanja napravio *Priručnik za klasifikaciju kriminala* (Douglas i Olshanker, 1997; Hicks i Sales, 2006; Douglas, Burgess, Burgess, Ressler, 2006). Iako FBI i dalje tvrdi da je provedeno istraživanje empirijsko i znanstveno, ono je podložno kritici ponajprije zbog malog uzorka ispitanika (N=36) kao i samih profilera koji su provodili istraživanje, a koji možda nisu imali dovoljne kompetencije za takvo testiranje i donošenje zaključaka. Canter, Alison, Alison i Wentik (2004) navode kako postoje mnogobrojni nedostaci provedenog istraživanja Douglasa i Resslera, zbog čega dovode u pitanje vrlo prisutnu i uvriježenu podjelu počinitelja na organizirane i neorganizirane. Osim što uzorak ispitanih počinitelja ubojstva nije bio velik, on je bio i prigodan jer se sastojao samo od zatvorenika koji su pristali razgovarati s istraživačima. Intervjui nisu bili strukturirani, nego je njihov tijek ovisio o tome koji je od istraživača bio prisutan kao i o njegovoj osobnoj procjeni. Nakon prikupljanja podataka Douglas i Ressler podijelili su ispitanike u dvije kategorije te zatim navodili njihove karakteristike skupini kojoj su pripadali, ali nikada nisu provjeravali svoju tipologiju (Canter i sur., 2004). Ipak, to se istraživanje smatra prekretnicom u profiliranju i prvim korakom k znanstvenom pokušaju profiliranja počinitelja kaznenih djela.

Osim njih, "prosječnog ubojicu" su u istraživanjima koja su uključivala zatvorenike pokušavali pronaći i Palmer (1960) i Rizzo (1982), (Douglas, Ressler, Burgess, Hartman, 1986). Za razliku od Douglasa i suradnika, oni su se usredotočili na pronalaženje prosjeka među svim počiniteljima ubojstva, bez obzira na vrstu, motiv i metodu ubojstva te stoga ne zadovoljavaju u potpunosti kriterije profila.

Prvotna upotreba profila bila je za sužavanje liste osumnjičenika, kako bi se usmjerile istrage ili kao pomoć pri ispitivanjima (Douglas i sur., 1986), a kasnije se proširila na organizacijske čimbenike u istrazi, strategije za komunikaciju s medijima itd. Ipak, profili se usmjeravaju ponajprije na utvrđivanje čimbenika i karakteristika počinitelja na temelju prikupljenih podataka o počinjenom djelu (Snook, Gendrau, Bennel i Taylor, 2008).

Profili su najčešće potrebni kao pomoć pri identifikaciji počinitelja u nekim vrstama kaznenih djela, kao što su seksualni delikti počinjeni od nepoznate osobe i ubojstva za koja se čini da ne postoji motiv (Snook i sur., 2008). U tim je slučajevima lakše primijeniti strategiju izrade profila jer počinitelji češće imaju neku vrst psihičkog poremećaja (Geberth, 1995; prema Snook i sur., 2008) koji uzrokuju jednake obrasce ponašanja tijekom počinjenja djela i u svakodnevnom životu (Pinizzotto i Finkel, 1990; prema Snook i sur., 2008). Holmes i Holmes (1996) također navode kako je profiliranje poželjno samo u slučajevima kada počinitelj pokazuje znakove psihopatologije ili kada je delikt izrazito nasilan ili ritualistički, kao i kod silovanja i podmetanja požara.

Iako profiliranje postaje sve prisutnije, najčešće ga upotrebljava FBI u Sjedinjenim Američkim Državama i do u 1 000 slučajeva godišnje (Witkin, 1996), dok je u drugim državama broj profiliranja znatno manji. Tako je npr. u Velikoj Britaniji od 1984. do 1991.

napravljeno 242 profila (Copson, 1995, prema Snook i sur., 2008; Snook, Haines, Taylor i Bennell, 2007).

U samom području profiliranja postoji problem s definiranjem tko je profiler i tko se smije baviti profiliranjem (Snook i sur., 2008). Dok se u nekim slučajevima profilerom naziva bilo koja osoba koja se na neki način upustila u izradu profila kako bi pomogla policiji u istrazi (Kocsis, 2004; Kocsis i Hayes, 2004), u drugima se inzistira da profiler može biti samo osoba s iskustvom u području istraga kaznenih djela (Hazelwood, 2009). Postojali su i pokušaji reguliranja statusa profiler, no još uvijek ne postoji službeno tijelo koje će odlučivati o statusu profiler, njihovoj edukaciji i sposobnostima (Snook i sur., 2008).

Konzistencija ponašanja u svakodnevnom i kriminalnom životu relativno je stara pretpostavka. Pretpostavlja se da osoba koja ima kriminalne sklonosti i/ili namjere to na neki način iskazuje i u svakodnevnom životu, ostavlja tragove i znakove, sklona je otkrivajućim ponašanjima i idejama (Hicks i Sales, 2006; Douglas i sur., 1986). Ona nam objašnjava zašto se neke osobe u nekim situacijama ponašaju kriminogeno, a druge ne (npr. određene osobe će u situaciji neimaštine krasti, a druge će tražiti posao i pomoć), te nam dopušta da zaključimo kako zločin nije sasvim nepredvidljiv i slučajan, već ga se može predvidjeti i spriječiti te da se ne događa svima i uvijek, već samo nekima i ponekad.

Kako bi profiliranje uopće bilo moguće, mora postojati sličnost među počiniteljima određenih kaznenih djela koja nam onda omogućuje i generalizaciju i specifikaciju. Ukoliko zločini nisu nepredvidljivi može se pretpostaviti da osobe sklone kriminogenom ponašanju dijele zajedničke osobine (Canter, 2004). No, također, kada bi svi počinitelji bili apsolutno jednaki, profiliranje opet ne bi bilo moguće jer ne bi bilo moguće utvrditi koja je konkretna osoba odgovorna za specifični zločin. Svi u životu imamo vlastite navike, rutine i preferencije te se može pretpostaviti da ćemo ih prenijeti na počinjenje i tip kaznenog djela i da će nas one na kraju i odati.

1. MODELI PROFILIRANJA

1.1. Canterov model profiliranja

Znanstveni model izrađivanja profila počinitelja je Canterov model, dok se drugi modeli, iako često spominjani, poput onog Douglasa i suradnika, Turveya, Holmesa i Holmesa i sl. temelje ili na dedukciji ili na nedovoljno operacionaliziranim teorijama i pojmovima da bi se mogli smatrati znanstvenima (Hicks i Sales, 2006). Canter (1994, prema Hicks i Sales, 2006) kritizirao je rad FBI-a i njihov način profiliranja i edukaciju te u svom radu stavlja naglasak na povezivanje specifičnih aspekata kaznenog djela sa specifičnim karakteristikama počinitelja. Također smatra da je tip kaznenog djela i metoda izvođenja zapravo ekstremni oblik nekriminogenog, svakodnevnog ponašanja pa se jednaki obrasci ponašanja mogu naći u kaznenom djelu i u svakodnevnim ponašanjima (Canter i Youngs, 2003). Canter je smatrao da postoji set međusobno povezanih aktivnosti i karakteristika za počinjeno djelo te da će ponašanje počinitelja na mjestu zločina otkriti nešto o njegovom ranijem i svakodnevnom ponašanju. Pri svojim analizama koristio se statističkim podacima. Temeljem statističke analize većeg broja kaznenih djela zaključio

je o općim karakteristikama počinitelja. Pretpostavio je da se na temelju karakteristika djela i mjesta zločina koje odstupaju od prosjeka, odnosno koje su specifične za djelo i počinitelja može identificirati jedan počinitelj u populaciji sličnih počinitelja.

Canter je svoj rad bazirao na dvije pretpostavke koje smo već ranije spomenuli – konzistenciji ponašanja u kriminalnom i svakodnevnom životu te specifičnosti u zločinu. Osim konzistencije ponašanja koja se prenosi sa svakodnevnog života na počinjenje kaznenog djela naglašava i konzistenciju ponašanja i metode počinjenja djela u više navrata (Canter i Youngs, 2003). Ta konzistencija govori o stvarnim karakteristikama počinitelja, uz izuzeće situacijskih čimbenika te omogućuje međusobno povezivanje različitih zločina s istim počiniteljem. Također omogućuje usporedbu varijabilnosti u počinjenju djela jednog počinitelja s obzirom na varijabilnost počinjenja djela svih počinitelja. Specifičnost u kaznenom djelu odnosi se na specijalizaciju počinitelja za određene tipove zločina (Canter, 1994, prema Hicks i Sales, 2006). Postoje tri pretpostavke o specifičnosti u kaznenom djelu: a) nema specifičnosti, svi počinitelji imaju jednaku vjerojatnost počinjenja bilo kojeg zločina; b) nasilni i emocionalni zločini su rezultat impulzivnosti i ovise samo o situacijskim faktorima te c) *modus operandi* pretpostavka nam govori kako su određeni postupci čvrsto vezani uz određenog počinitelja. Prve dvije pretpostavke u potpunosti onemogućuju profiliranje, dok je treća pretpostavka idealistička slika profiliranja te je kao takva u praksi neupotrebljiva.

Te je pretpostavke Canter upotrijebio kako bi razradio svoj hijerarhijski sustav razlikovanja počinitelja. Na najnižoj razini se nalaze *kriminalna i nekriminalna populacija*, slijede *vrste zločina* (protiv osobe ili protiv imovine i sl.), zatim *tipovi zločina* (krađa, ubojstvo i sl.) i *uzorak kriminalnog ponašanja* (Canter i Youngs, 2003). *Modus operandi* ili način počinjenja djela je pretposljednja razina, dok se na vrhu nalazi *potpis počinitelja* (Canter i Youngs, 2003). Ovaj hijerarhijski model sugerira kako postoje razlike među počiniteljima na više razina koje su međusobno uvjetovane. Također, to uvjetuje mutidimenzionalno opisivanje zločina, a za podroban opis i teoriju profiliranja potrebno je opisati i objasniti razlike kao i procese i razloge njihovog nastajanja na svakoj razini.

Teorijsku osnovu za povezivanje karakteristika počinitelja s njegovim djelima Canter je našao u pet teorija (Canter, 2004; Canter i Youngs, 2003). Prva teorija je *teorija o razlikama u ličnosti*, koja pretpostavlja da postoji jedna određena osnovna karakteristika ličnosti koja povezuje djelo i širu karakteristiku počinitelja. Također, pretpostavlja se kako se grupe počinitelja s obzirom na vrstu zločina koji su počinili međusobno razlikuju u karakteristikama ličnosti. *Psihodinamska tipologija* se zasniva na pretpostavci da se ranije nerazriješeni konflikti manifestiraju kao kriminogeno ponašanje, no primjenjiva je samo kod nasilnih zločina. *Teorija o razvoju karijere* zasniva se na pretpostavci da će počinitelj početi svoju kriminalnu karijeru s širokim spektrom zločina, no kako stječe znanje i iskustvo, suziti će svoje interese na užu skupinu zločina. *Teorija socioekonomskih podgrupa* ili *socijalnih procesa* pretpostavlja kako će određene zločine činiti pripadnici određene socioekonomske grupe. Canter odbacuje tu pretpostavku uz napomenu da većina počinitelja kaznenih djela dolazi iz iste socioekonomske grupe. Posljednju, *teoriju međuosobne naracije*, osmislio je sam Canter da bi na neki način objedinio sve ranije predložene teorije (Canter, 2004). Ona se temelji na pretpostavci kako je kriminalno ponašanje interakcija među osobama koje uključuje karakteristične načine postupanja s dru-

gima. Iako će čitava grupa počinitelja nekog specifičnog kaznenog djela, pa i kriminalaca općenito, dijeliti neke osobine, pretpostavlja se da će se tijekom počinjenja pojedinačnog djela manifestirati osobine koje su karakteristične za samo jednog počinitelja, što zatim omogućuje učinkovito profiliranje.

1.2. Model profiliranja Douglasa i suradnika

Uz Canterov model profiliranja, u praksi se često koriste modeli koji se klasificiraju kao neznanstveni, ponajprije zbog konstrukcija u stvaranju same teorije i kasnije primjene (Hicks i Sales, 2006; Muller, 2000). Jedan od modela koji se bazira na praktičnoj primjeni je onaj Douglasa, Resslera, Burgess i Hartmana (1986). Naglasak stavlja na proceduru i stadije izrade profila počinitelja.

Profil se izrađuje uvidom u mjesto zločina i prikupljene podatke, forenzične dokaze, iskaze i slično. Sastoji se od 6 stadija koji trebaju dovesti do uhićenja počinitelja. Prvi je stadij **Ulazni podaci za profiliranje – Profiling Inputs**, čiji je glavni cilj prikupiti podatke i dokaze te ih organizirati ovisno o kategorijama koje se proučavaju (Douglas i sur., 1986; Hick i Sales, 2006). Prva kategorija su detalji o mjestu zločina – materijalni dokazi, oružje, pozicija žrtvinog tijela i uzorak ili uklapanje dokaza u počinjeno djelo. Važno je da se profileru ne dostave podaci o mogućem počinitelju i osumnjičeniku kako bi se izbjegao utjecaj na izradu profila (Douglas i sur., 1986). Druga kategorija ulaznih podataka su podaci o samoj žrtvi, njejoj ličnosti, navikama, fizičkim obilježjima, obitelji i prijateljima, radnome mjestu te mjestu i situaciji u kojoj je zadnji put viđena. Viktimologija je važna za stvaranje točnijeg profila s obzirom na to da različiti počinitelji biraju različite žrtve, a ponekad može biti i ključna u istrazi (Douglas i sur., 2006). Treća kategorija su forenzični podaci, informacije dobivene obdukcijom žrtve, postojanje seksualnog delikta i toksikologija. Zadnje dvije kategorije podataka su preliminarno policijsko izvješće, koje uključuje i zapažanja policijskih službenika s obzirom na to da profiler rijetko ima neposredni uvid u mjesto zločina, te fotografije susjedstva, mjesta delikta i ozljeda na žrtvi. Temeljem tih podataka, profiler može početi izradu profila počinitelja.

Drugi stadij stvaranja profila je integracija sakupljenih podataka u nove kategorije koje će se proučavati i temeljem kojih će se odlučivati o značajkama počinitelja. Stadij se naziva **Modeli donošenja odluka – Decision – process models**, a informacije se razvrstavaju u sedam kategorija. Svaka kategorija označava jednu ključnu odluku koju profiler mora donijeti, na kojoj kasnije gradi profil (Douglas i sur., 1986). Prva odluka donosi se o tipu i stilu ubojstva – govorimo li o jednom, višestrukome, serijskom ili masovnom ubojstvu. Druga odluka donosi se o primarnoj namjeri ubojice, koja ne mora biti samo ubojstvo nego to mogu biti drugi razlozi poput kriminalnog akta koji se koristi zbog ekonomske dobiti. Također, ubojstvo može biti emocionalno, sebično i specifičnog uzroka, npr. kad počinitelj ubija u samoobrani, ili sućuti (isključivanje aparata za održavanje osobe na životu), ponekad su to počinitelji koji ubijaju nakon obiteljskog konflikta, a neki počinitelji zbog sumanutih, paranoidnih doživljavanja, ili pak plaćena ubojstva. Također, počinitelj može imati motive seksualne prirode te doživljava seksualno ispunjenje tijekom ili nakon ubojstva. Treća se odluka tiče žrtve te se procjenjuje rizičnost osobe da postane žrtva putem ranije prikupljenih podataka o njoj. Kategorije rizika su niski, umjereni i visoki (Douglas i sur., 1986). Ona se veže na sljedeću odluku, procjenu rizika samog počinitelja,

odnosno djela koje je počinio. Ovisno o tome je li se počinitelj izložio visokom ili niskom riziku tijekom ubojstva, možemo procjenjivati njegove karakteristike poput uvjerenja o tome kako ne može biti uhvaćen, emocionalne zrelosti i sl. Odluka o procjeni eskalacije odnosi se na prijašnje odluke te profiler na temelju činjenica pretpostavlja o trenutačnoj i mogućoj eskalaciji zločina. Zadnje dvije odluke su vremenski i lokacijski čimbenici. Vremenski čimbenici uključuju vrijeme potrebno da se ubije žrtva, počine dodatna djela s tijelom te da se ostavi tijelo žrtve na mjestu na kojem je pronađeno. Također se u obzir uzima i dio dana kada je ubojstvo počinjeno. Lokacijski čimbenici obuhvaćaju informacije o tome gdje je počinitelj prvi put sreo žrtvu, gdje se dogodio zločin te razlikuju li se mjesta počinjenja ubojstva i ostavljanja tijela.

Treći stadij stvaranja profila je **Procjena zločina** – *Crime Assesment*, a obuhvaća procjene i podatke o ponašanju počinitelja i žrtve, rekonstrukciju događaja, planiranje ubojstva, je li počinitelj organiziran ili neorganiziran, način izbora i kontrole žrtve, te o osobitostima uređenja mjesta djela i/ili tijela žrtve (Douglas i sur., 1986).

Na osnovi ranije prikupljenih podataka, donesenih odluka i zaključaka, četvrti je stadij **Profil počinitelja** – *Criminal Profile*, u kojem se svi podaci objedinjuju kako bi se stvorila slika o tome tko bi mogao biti počinitelj, kako se ponašao i kako će se ponašati u odnosu na počinjeno djelo. U tom stadiju profileri daju policiji i informacije kako postupati i ispitivati osumnjičenike te kako prepoznati počinitelja. Na kraju stadija prikupljaju se povratne informacije koje omogućavaju provjeravanje točnosti profila i njegovu usklađenost s policijskim nalazima te se profil revidira ako je to potrebno (Douglas i sur., 1986).

Peti stadij je **Istraga (kriminalističko istraživanje)** – *Investigation* u kojoj se profil daje policiji koja ga koristi u pronalaženju počinitelja. Tijekom kriminalističkog istraživanja i provođenja izvidnih radnji ponekad se pojavljuju novi dokazi i nalazi o deliktu te se ponovno provjerava i korigira profil u odnosu na dostupne nove podatke (Douglas i sur., 1986).

Zadnji stadij je **Uhićenje** – *Apprehension* u kojoj profiler može provesti dodatni intervju s počiniteljem nakon priznanja počinjenja djela kako bi utvrdio pouzdanost svog profila (Douglas i sur., 1986).

Model Douglasa i suradnika (1986) namijenjen je u potpunosti za praktičnu primjenu te je prilagođen za identifikaciju ubojica, dok se npr. piromani, silovatelji ili počinitelji razbojništva teže mogu prepoznati i profilirati upotrebom ovog modela. Douglas i suradnici (2006) su tijekom godina, služeći se modelom, razvili svoju klasifikaciju kaznenih djela te postavili profile počinitelja tih djela, ali sam model nisu dodatno razvijali. Naputci i kategorije podataka koje predlažu Douglas i suradnici su najobuhvatnije i najadekvatnije opisane, kao i same smjernice o postupanju tijekom suradnje s policijom ili drugim pravosudnim tijelima. Ipak ne postoji dovoljno dobro razjašnjena uzročno-posljedična veza pri donošenju odluka o karakteristikama i ponašanju počinitelja nego se Douglas i suradnici pozivaju na iskustvo samog profileru.

1.3. Holmes i Holmesov model profiliranja

Holmes i Holmes baziraju svoj model profiliranja na tipologiji i istraživanjima Douglasa i Resslerera (Canter i sur., 2004; Hicks i Sales, 2006) kao i na vlastitim istraži-

vanjima. Smatraju da profiliranje treba dati tri bitne vrste informacija policiji ili drugim pravosudnim tijelima, koje onda navode kao svoja tri cilja – socijalna i psihološka procjena počinitelja, psihološka procjena važnijih dokaza ili predmeta u posjedu osumnjičenika te pomaganje u odlučivanju kako pristupiti ispitivanju osumnjičenika (Muller, 2000). Također, kao i model Douglasa i sur. (1986), naglašavaju intuitivnost i iskustvo profilerera kao važnu kariku u izradi profila (Hicks i Sales, 2006).

Holmes i Holmes (1996) su svoj model usmjerili na serijske ubojice, piromane, silovatelje kao i geografsko profiliranje zločina, uz naglašavanje važnosti profiliranja žrtava. U kategorijama počinitelja oslonili su se na već postojeće teorije ili na svoju tipologiju. Nisu posebno naglašavali kakva se točno procedura upotrebljava za izradu profila, već su model bazirali isključivo na tipologijama. Također su kategorizirali informacije koje trebaju biti prikupljene za dobru izradu profila, no nisu objasnili na koji način uz pomoć tih informacija dolaze do zaključka o karakteristikama počinitelja.

Tipologiju serijskih ubojica su napravili sami Holmes i Holmes (1996) na temelju intervjua i studija slučaja koju su provodili Holmes i DeBurger. Njihova je tipologija podložna kritici jer nisu objasnili na koji su način izradili tipologiju nakon sakupljanja podataka ni koliko je intervjua obavljeno (Hicks i Sales, 2006). Holmes i Holmes (1996) su se usmjerili na geografsko profiliranje počinitelja te smatraju kako postoji razlika između počinitelja koji ubijaju na jednom mjestu, u području u kojem žive, koje su nazvali *geografski stabilnima* i onih koji putuju na drugo mjesto kako bi počinili zločin, koje su nazvali *geografski promjenjivima*.

Prvi tip serijskih ubojica je *vizionarski serijski ubojica*, najčešće ima neku vrstu psihopatologije i ubija jer su mu vizije ili glasovi to naredili. Drugi tip je *serijski ubojica s misijom* koji ubija s određenom namjerom i smatra da određeni tip ljudi treba nestati, a najčešće je organiziran u počinjenju zločina. *Hedonistički serijski ubojica* je treći tip koji ubojstvom dobiva neku vrst zadovoljenja, seksualnu ili financijsku. Zadnji tip serijskih ubojica je *serijski ubojica usmjeren na moć/kontrolu* koji pronalazi seksualno zadovoljenje u oduzimanju slobode i moći svojim žrtvama, a ubija najčešće vlastitim rukama (Holmes i Holmes, 1996).

1.3.1. Geografsko profiliranje

Holmes i Holmes su se u svom radu posebno osvrnuli na geografsko profiliranje kriminalaca te smatraju kako je to nedovoljno istraženo područje, ali je od velike važnosti. Bazirali su svoj model geografskog profiliranja na modelu Rossma (2000) te naglašavaju sedam kategorija informacija potrebnih za geografsko profiliranje. Prva kategorija su informacije o tipu lokacije na kojoj je počinjen zločin, a dijele se na mjesto susreta, mjesto napada, mjesto delikta, mjesto ostavljanja tijela i mjesto ostavljanja vozila. Delikti se razlikuju po tome je su li sva mjesta različita ili se čitav zločin dogodio samo na jednom mjestu, a po tom kriteriju možemo razlikovati i počinitelje. Najčešće, kada se razlikuju mjesta susreta, počinjenja zločina, ostavljanja tijela itd., govorimo o organiziranom počinitelju s ranije postojećim planom. Također, ukoliko su mjesto susreta i prvog napada isti, najčešće govorimo o počinitelju koji živi u blizini.

Holmes i Holmes (1996) su primijetili kako različite osobe putuju svakodnevno različitim cestama i putovima, ovisno o njihovim navikama, sredstvu prijevoza i ličnostima.

To opažanje su primijenili na kaznena djela te smatraju kako je u profil potrebno uključiti informacije o važnim cestama i autocestama. Fizičke i psihološke granice se odnose na različite prepreke, zidove, vodene mase, ali i na počiniteljevu preferenciju određenih mjesta i njegovo zaziranje od drugih. Nadalje, prikupljaju se podaci o krajoliku u okolici zločina koji uključuju postojanje važnih vidikovaca, spomenika, kolodvora te vrste zona (naselja, parkovi...) te o demografskoj strukturi stanovništva. Rutinske navike žrtve daju informacije koje nam mogu pomoći prepoznati je li mjesto napada i ostavljanja tijela bilo prigodno ili bitno za počinitelja. Slijede podaci o promjeni obrazaca upotrebe pojedinih mjesta tijekom počinjenja zločina s vremenom, zbog sazrijevanja ili učenja počinitelja. Zadnji korak u geografskom profiliranju, nakon prikupljanja svih relevantnih informacija je integracija podataka od strane profilerera kako bi ih mogao interpretirati. Holmes i Holmes (1996) inzistiraju na vrijednosti samog profilerera u interpretaciji geografskih podataka te smatraju kako se dovoljno dobri rezultati ne mogu dobiti kompjuterskom obradom. Isključivanjem čiste statističke obrade podataka ponovno naglašavaju kako stvaranje dobrog profila ovisi o intuiciji i iskustvu samog profilerera.

1.3.2. Profiliranje žrtve

Iako su i Douglas i suradnici (1986; 2006) naglašavali važnost podataka o žrtvi, Holmes i Holmes (1996) su posvetili znatan dio svog rada profiliranju žrtava te su kritizirali policijska izvješća zbog nedovoljno prikupljenih podataka o žrtvama. Prikupljanje podataka se odvija u nekoliko kategorija. *Fizičke osobine žrtve* su najvažnije, a obuhvaćaju dob, spol, boju kose, frizuru, stil oblačenja i sl. *Bračni status* se ne odnosi samo na to je li žrtva u braku, već i kakav je taj brak ili drugi odnos u kojemu je. *Stil života* obuhvaća informacije o žrtvinim prijateljima, hobijima, navikama, sklonosti alkoholu i drogama i sl. *Zaposlenje* je prikupljanje informacija o prijašnjim i sadašnjim poslovima i žrtvinim suradnicima. *Edukacija* uz koju se veže i inteligencija žrtve kao i zaposlenje proširuju krug osoba koje žrtva poznaje. *Demografski podaci* obuhvaćaju žrtvino prebivalište ili boravište, sadašnje i prijašnje, rasu i etničku pripadnost. *Medicinska dokumentacija* je važna jer govori o mogućnosti susreta žrtve i počinitelja, a također može pomoći i u identifikaciji žrtve. *Psihoseksualne sklonosti* usmjeravaju se na seksualne kontakte i iskustva, ličnost i strahove žrtve. *Podaci o ranijem kriminogenom ponašanju* govore o ličnosti žrtve i pomažu u procjeni rizičnosti. *Posljednje aktivnosti* odnose se na zadnje telefonske pozive, kontakte, socijalne aktivnosti, susrete i sl., kao i na sva odstupanja od uobičajene rutine.

1.4. Keppel i Walterov model profiliranja

Keppel i Walter (1999) napravili su model klasifikacije seksualno motiviranih ubojstava. Svoj su model bazirali na tipologiji silovatelja Hazelwooda i Burgessa (1987, prema Keppel i Walter, 1999) te su u svom radu željeli nadopuniti i ispraviti nedostatke modela Holmesa i Holmesa (1996). Model Holmesa i Holmesa su smatrali nedostatnim za istražni postupak i empirijski neprovjerenim. Navode kako dosadašnje tipologije i profili, poput modela Douglasa i suradnika (2006), nisu primjenjivi u praksi zbog nedostatka detalja i nedovoljne pomoći tijelima reda u istrazi. Keppel i Walter (1999) smatraju i da su ranije predloženi modeli profiliranja nefleksibilni te stoga i neupotrebljivi ukoliko počinitelj na

neki način odstupa od svog bazičnog profila, npr. ukoliko ubije zbog koristoljublja, ali u ubojstvo uvede i seksualnu komponentu. Naglašavali su da modeli i tipologije moraju biti fleksibilne i jasne kako bi sam istražitelj, bez uplitanja profiler, mogao ocijeniti motiv i tip počinitelja. Kako bi se moglo procijeniti kazneno djelo, Keppel i Walter (1999) predlažu prikupljanje podataka o prisutnim dokazima ili njihovom izostanku, potpisu počinitelja, zoni ugođe počinitelja (mjesto gdje se počinitelj osjeća sigurnim), motivu te emocionalnom intenzitetu kao i obrazloženju ubojstva. Ukoliko se pretpostavlja određeni tip počinitelja, potrebno je obratiti pozornost na dodatne čimbenike i karakteristike koji se mogu pronaći na mjestu zločina, a koji su utvrđeni za taj tip počinitelja.

Osim predlaganja tipologije počinitelja, Keppel se u daljnjem radu bavio međusobnim povezivanjem različitih ubojstava (Keppel i Birnes, 2009). Smatrao je kako se na temelju *modusa operandi* počinitelja mogu povezati žrtve i različiti profili počinitelja koji zatim lakše dovode do uhićenja. Pokušao je znanstveno objasniti kako se ponašanje počinitelja za vrijeme zločina može povezati od djela do djela te da se takva poveznica može koristiti tijekom sudskog procesa.

U stvaranju tipologije seksualnih ubojica, Keppel i Walter (1999) su analizirali postojeće slučajeve seksualno motiviranih ubojstava i kategorizirali ih prema Hazelwood i Burgess tipologiji. Nakon što je svaki od počinitelja ubojstva smješten u određenu kategoriju, zapisani su detalji o počinjenom djelu i mjestu zločina. Te su podatke unutar svakog tipa počinitelja organizirali u tri kategorije – dinamiku, obrazac ubojstva i profil počinitelja. Nakon izrade tipologije seksualno motiviranih počinitelja ubojstava, Keppel i Walter su primijenili tu tipologiju te ju ispitali na 2 476 zatvorenika u Michiganu (Keppel i Walter, 1999). Svoju tipologiju počinitelja podijelili su u četiri vrste.

1.4.1. Silovanje – ubojstvo zbog iskazivanja moći (Power – assertive rape – murder)

Dinamiku ovog djela karakterizira planirano silovanje, dok se ubojstvo događa neplanirano kao rezultat rastuće agresije tijekom čina (Keppel i Walter, 1999). Napad počinitelja karakteriziraju zastrašivanje, izrazita agresivnost, dominacija, izražavanje maskulinih osobina i višestruka silovanja prije ubojstva. Ubojstvo predstavlja vrhunac dominacije nad žrtvom. Obrazac ubojstva odlikuju najčešće nasumičan i iznenadan napad na žrtvu na ulici ili u njenom domu, a u slučaju prisutnosti njenog partnera, on je najčešće prisiljen gledati ili sudjelovati u deliktu. Najčešće oružje je nož ili uže, a žrtva je tijekom delikta pretučena. Počinitelj često traži "zasluge" za svoje djelo pa će nerijetko priznati prijatelju, suradniku ili čak policiji što je napravio. Profil osumnjičenog govori o osobi koja dokazuje svoj mačizam i maskulinitet kroz svakodnevne aktivnosti. Često ističe tetovaže, nosi oružje, posjeduje snažan automobil, zloupotrebljava droge i alkohol te je arogantan u odnosima s drugima. Slabije je obrazovan, nema velik krug prijatelja i njegove ranije intimne veze nisu bile uspješne. Općenito radi se o antisocijalnom počinitelju, ponekad i o grupi počinitelja sa zajedničkim karakteristikama. Ovaj tip počinitelja činilo je 38% ispitanih zatvorenika u Michiganu (Keppel i Walter, 1999).

1.4.2. Silovanje – ubojstvo zbog potvrđivanja moći (Power – reassurance rape – murder)

Dinamiku ovog djela odlikuje planirano silovanje i neplanirano ubojstvo koje je rezultat neuzvraćene ljubavi i/ili razumijevanja od strane žrtve (Keppel i Walter, 1999). Ovaj silovatelj – ubojica kroz silovanje provodi maštariju i scenarij zavodjenja koji mu nije uspio u ranijim pokušajima flerta. Nakon smrti žrtve često ju osakaćuje "istražujući" tijelo. Obrazac ubojstva se razlikuje od prvog tipa jer počinitelj pomno bira i prati žrtvu, koja mu može, ali i ne mora biti poznata. On nema namjeru ozlijediti žrtvu, te često s njom pokušava voditi razgovor, uvjeren da je silovanje obostrano željeno. Kada se žrtva ne želi prikloniti i surađivati u maštariji, počinitelj ju ubija u emocionalnom ispadu zbog osjećaja seksualne nekompetentnosti. Najčešće napada noću jer se tada osjeća sigurno. Profil osumnjičenog govori o socijalno izoliranom mlađem muškarcu koji intenzivno proživljava svoje seksualne maštarije. Nisu mu strana zavirivanja kroz prozore, milovanje ženske odjeće i opsesivno maštanje. Najčešće nije u vezi, ima poteškoća u školovanju, lošije podnosi kritiku, nezreliji je i pasivan. Ovaj tip počinitelja pronašli su kod 34% ispitanih zatvorenika u Michiganu (Keppel i Walter, 1999).

1.4.3. Silovanje – ubojstvo zbog bijesa i osvete (Anger – retaliatory rape – murder)

Dinamika ovog djela govori o planiranom silovanju i ubojstvu žrtve koja je simbol žene prema kojoj počinitelj stvarno osjeća bijes. S obzirom na to da ovim deliktom ne napada stvarni predmet svog bijesa i odmazde najčešće će ponavljati zločin (Keppel i Walter, 1999). Obrazac djela pokazuje vrlo nasilan napad na žrtvu i upotrebu nepotrebne prekomjerne sile za počinjenje ubojstva. Žrtvu počinitelj sreće tijekom svojih svakodnevnih aktivnosti u mjestu stanovanja te ga ona podsjeća na ženu kojoj se želi osvetiti. Najčešće napada u domu žrtve te upotrebljava oružje koje nađe na mjestu djela. Profil osumnjičenog opisuje muškarca nešto mlađeg od svojih žrtvi, eksplozivnog, impulzivnog i usmjerenog na sebe. Okružen je površnim odnosima s drugima, njegov brak karakteriziran je problemima i zlostavljanjima, a on ne rješava probleme već ih izbjegava. Moguće je da je impotentan, neuspješan u školovanju, antisocijalnog ponašanja u svakodnevnom životu. Ovaj tip počinitelja čini 21% ispitanih zatvorenika u Michiganu (Keppel i Walter, 1999).

1.4.4. Silovanje – ubojstvo zbog bijesa i uzbuđenja (Anger – excitation rape – murder)

Dinamika ovog djela govori o planiranom silovanju i ubojstvu počinjenom kako bi se žrtvi usadio strah i nanijele ozlijede (Keppel i Walter, 1999). Počinitelj žrtvu dugo muči, što mu potiče maštarije i zadovoljava želju za kontrolom i dominacijom. Počinitelj bira žrtvu, a cilj je uživanje u procesu mučenja, sakaćenja i drugih sadističkih i ritualnih radnji nad žrtvom, a manje u samom ubojstvu žrtve. Obrazac djela karakteriziran je dugotrajnim procesom mučenja žrtve koja je izabrana kao simboličan predstavnik grupe ili zbog određene karakteristike koju posjeduje npr. duge crvene kose. Žrtva je zlostavljana i prije i poslije smrti specijalnim instrumentima koje počinitelj nosi sa sobom. Profil počinitelja opisuje osobu koja je društvena, u relativno stabilnom braku i ekonomski bolje stojeća. Obrazovan je, organiziran i društveno prihvatljivog ponašanja. Ovaj tip počinitelja čini 7% ispitanih zatvorenika u Michiganu (Keppel i Walter, 1999).

1.5. Turcov model profiliranja

Ovaj se model zasniva na psihoanalitičkoj teoriji ličnosti, a Turco (1990, prema Hicks i Sales, 2006) smatra kako se profiliranje treba zasnivati na narcističkom i graničnom poremećaju ličnosti. Prema ovom modelu, ženska žrtva predstavlja počiniteljevu majku dok nasilje predstavlja poteškoće u odnosu počinitelja i njegove majke u ranom djetinjstvu. Napad i ubojstvo počinitelju predstavljaju način na koji može ponovno uspostaviti psihološku ravnotežu. Osim psihoanalitičkog pristupa, Turco (1990, prema Hicks i Sales, 2006) je predložio da se u profile uključe neurološki čimbenici koji mogu utjecati na počinjenje djela.

Turcov (1990., prema Hicks i Sales, 2006) model izrade profila počinitelja se sastoji od četiri dimenzije. Prva je dimenzija razmotriti mjesto djela kao cjelinu, odnosno kao prikaz počiniteljeve ličnosti i ponašanja. U ovom modelu mjesto se zločina doživljava kao Rorschachov test ličnosti. Druga je dimenzija neurološko ponašanje počinitelja. Turco (1990, prema Hicks i Sales, 2006) smatra da između 20% i 90% počinitelja nasilnih delikata ima neku vrstu oštećenja središnjeg živčanog sustava ili strukturalnih disfunkcija. To je povezao s neurološkim fenomenom nazvanim *sindrom diskontrole* za kojeg je tvrdio kako je važan u razumijevanju predatorskog ponašanja počinitelja ubojstva. Treća dimenzija je psihodinamski osvrt s naglaskom na razvojnu psihologiju, a osobito na prve tri godine života. Pretpostavlja kako je psihodinamski osvrt moguće napraviti jedino ako pojedinac ima određenu razinu psihijatrijskog i psihologijskog znanja. Posljednja dimenzija je studija demografskih karakteristika zločina, a odnosi se na dokaze, informacije o žrtvi i počinitelju i sl. Turco (1990, prema Hicks i Sales, 2006) smatra kako je u procjeni ove dimenzije važna klinička medicinska ili psihologijska obrazovanost profiler, jer prema njegovom mišljenju samo oni imaju mogućnost uvida u počiniteljevu psihopatologiju sa znanstvenog stajališta, iskustvo s metodama predviđanja ponašanja i sposobnost "ulaženja u um žrtve."

1.6. Turveyev model profiliranja

Prema Turveyu (2008, prema Petherick i Ferguson, 2010) postoje dvije vrste profiliranja: induktivno i deduktivno. **Induktivno profiliranje** odnosi se na zaključivanje o počinitelju na osnovi ranije poznatih karakteristika počinitelja koji su počinili slično djelo na sličan način. Pretpostavka je da osobe koje su počinile isti tip delikta dijele i slične osobine ličnosti, subkulturalnu sredinu i motiv, a najčešće se zasniva na statističkim podacima koji ne moraju biti ni potpuni ni potpuno točno interpretirani. Ponekad je metodologija istraživanja manjkava ili upitna, a ponekad je uzorak premalen ili neprikladan za donošenje zaključaka. Najveća zamjerka Turveya (2008, prema Petherick i Ferguson, 2010) induktivnom profiliranju je nemogućnost donošenja sigurnog suda i sigurne odluke, nego se govori o vjerojatnosti i mogućim karakteristikama na temelju ponašajnih obrazaca počinitelja. Također, smatra kako su sve teorije i modeli temeljeni na induktivnom profiliranju samo generalizacija i teoretiziranje koji ne moraju biti primjenjivi u svim slučajevima.

Deduktivno profiliranje je ono u kojemu profiler na osnovi dokaza, načina počinjenja kaznenog djela i drugih bihevioralnih podataka stvara specifičan profil počinitelja.

Dokazi i obrasci ponašanja smatraju se premisama u procesu logičkog zaključivanja, a karakteristike počinitelja zaključkom. U svom radu 1999., Turvey (prema Hicks i Sales, 2006) navodi kako je njegova deduktivna metoda u svojoj biti konstrukcija te počiva na profilerovom uvidu i sposobnosti analize i sinteze koje ovise o iskustvu i ličnosti samog profilerera. No, u kasnije izdanoj knjizi autora Patherick, Turvey i Ferguson (2010), deduktivna metoda predstavlja se kao u potpunosti znanstvena, bazirana na induktivnoj statističkoj metodi čiji se zaključci provjeravaju tijekom izrade profila. Ipak, deduktivna metoda ne može pomoći u utvrđivanju točno određenog počinitelja, ali može pomoći u kasnijoj procjeni tipa počinitelja tijekom sudskog postupka.

Turvey je (1999, prema Hicks i Sales, 2006) također smatrao da se određene tipologije mogu proširiti na tipologije svih počinitelja kaznenih djela. Turvey se ovim modelom želio odmaknuti od zaključivanja o ličnosti te je naglašavao važnost zaključivanja o ponašanju počinitelja. Na temelju tipologije Grotha i suradnika (1977, prema Hicks i Sales, 2006) postavio je svoju bihevioralno-motivacijsku tipologiju sastavljenu od pet tipova: *iskazivanje moći, utvrđivanje moći, bijes i osveta, bijes i uzbuđenje i ekonomska dobit* (Turvey, 1999, prema Hicks i Sales, 2006). Ekonomska dobit je originalan Turveyev tip počinitelja. Svaki od tipova je opisan u 7 kategorija ponašanja: *metoda prilaska, metoda napada, verbalno ponašanje, seksualno ponašanje, fizičko ponašanje, modus operandi ponašanje i ponašanje vezano uz potpis počinitelja*. No, iako je motive i ponašanje podijelio u pet tipova, nije zanemario mogućnost preklapanja tipova te u tom slučaju naglašava ponovno profilerovu sposobnost uvida u jedinstvena obilježja svakog pojedinog djela.

Prema Turveyu (1999., prema Hicks i Sales, 2006), profileri mogu pomoći pravosuđu tijekom sudskog procesa protiv optuženika za neko djelo ocjenjujući u kolikoj mjeri odgovara profilu počinitelja tog zločina. Procjena se odvija u pet stadija. Prvi je stadij *prepoznavanje dokaza* u kojoj profiler može uputiti pravosuđe u manjkavosti prikupljanja i analize dokaza te možda pronaći dokaze koji nisu primijećeni. Drugi je stadij *procjena informacija o modus operandi ponašanju, ponašanju vezanom uz potpis počinitelja i motiv* čija je svrha procjena povezanosti dva ili više djela. *Procjena stanja uma* je treći stadij, u kojoj se procjenjuje psihičko stanje počinitelja prije, tijekom i nakon djela. *Procjena zločinačkog predumišljaja* je četvrti stadij, a obuhvaća planiranje i namjeru počinjenja djela. Posljednji stadij je *procjena mučenja*, ukoliko je došlo do njega.

2. KRITIKE PROFILIRANJA POČINITELJA UBOJSTVA

Prikazani modeli profiliranja su samo dio mnogobrojnih modela koje možemo susresti u današnjoj praksi i literaturi. Većina profilerera ima vlastiti način izrade profila kojeg zatim obrazlaže i istražuje. Neki autori, poput Cantera (2004), Turveya (2008, prema Petherick i Ferguson, 2010) ili Keppela i Waltera (1999) konstantno rade na unaprjeđivanju svog modela samostalno ili u suradnji s drugim istraživačima, dok drugi ostaju pri prvotnim postavkama uz minimalna empirijska provjeravanja. Trenutno postojeće modele profiliranja počinitelja ubojstava možemo podijeliti u tri skupine od kojih svaka ima svoje nedostatke i prednosti (Alison, Goodwill, Almond, van den Heuvel i Winter, 2010). Douglas i suradnici (1986; 2006) zajedno s drugim agentima FBI-a su predstavnici prvog smjera, kriminalističko – istražnog. Taj se smjer odlikuje praktičnim pristupom

profiliranju s naglaskom na iskustvo profiler. No, nedostatak empirijskih istraživanja i razvijenije teorijske podloge koja objašnjava uzročno-posljedičnu vezu u nastanku zločinaca te izostanak Popperovog načela opovrgljivosti, čine ovaj smjer podložnim kritici (Muller, 2000). Sami začetnici smjera inzistiraju na tome kako je obrazovanje u izboru profiler gotovo u potpunosti nevažno (Douglas i Olshanker, 1997), a transparentnost u profiliranju nepotrebna i rizična zbog mogućnosti modifikacije ponašanja počinitelja kako bi izbjegao uhićenje (Muller, 2000). S razvojem diskusije o profiliranju, i FBI i njegovi profileri počinju prihvaćati znanstveni pristup profiliranju uz objavljivanje empirijskih studija u znanstvenim časopisima (Alison i sur., 2010).

Turcov model profiliranja kao primjer kliničkog pristupa profiliranju također naglašava sposobnosti medicinskog i psihologijskog kliničara u donošenju zaključaka (Alison i sur., 2010). No, ne postoji dovoljno jasno utvrđen teorijski sustav i način donošenja odluka u postupku stvaranja profila što onemogućava obrazovanje profiler kao i provjerljivost i opovrgljivost ovog modela.

Statistički smjer je najnoviji, a razvio se ponajprije zahvaljujući radu Cantera (Alison i sur., 2010) i njegovih suradnika sa Sveučilišta u Liverpoolu. Pokušaj direktnog povezivanja dokaza i podataka prikupljenih na mjestu zločina s ranije utvrđenim karakteristikama određene grupe počinitelja je najjača i najslabija točka ovog pristupa. Iako jamči nepristranost, opovrgljivost i znanstveni okvir u profiliranju, postavlja se pitanje možemo li u svim slučajevima jednako primijeniti ovaj pristup bez obzira na moguće individualne razlike (Alison i sur., 2010). Također, istraživanja u ovom području se kritiziraju zbog nedovoljno velikog i reprezentativnog uzorka ispitanika (Muller, 2000; Alison i sur., 2010).

U više istraživanja ispitivalo se povjerenje policajaca i istražitelja u profiliranje počinitelja. Studija na kanadskim policajcima (Snook, Haines, Taylor i Bennell, 2007) pokazala je kako oni smatraju da profiliranje pomaže u rješavanju (94% policajaca) i razumijevanju delikta (84,3% policajaca) te da bi se profiliranje trebalo upotrebljavati i češće (51% policajaca), za sve vrste zločina (13,7%). Također, postoji visoko povjerenje u znanstvenu utemeljenost profiliranja (58,8%). Manji broj ispitanih policajaca vjeruje da ponuđeni profil ne može odvesti istragu u pogrešnom smjeru (5,9%), a oni koji su surađivali s profilerima navode da je profil bio koristan (65,5%). Douglas je proveo istraživanje u kojem se pokazalo kako je u 46% od 192 slučajeva u kojima se tražila pomoć profiler FBI-a, ta pomoć rezultirala rješavanjem slučaja. U 77,2% slučajeva su profili pomogli u fokusiranju istrage, u 20,4% su pomogli u lociranju počinitelja, u 17% su identificirali počinitelja, a u 5,6% su pomogli u osuđivanju počinitelja. Samo u 17% slučajeva profil se nije pokazao korisnim (Snook i sur., 2007). Copsonovo istraživanje (1995., prema Snook i sur., 2007) na britanskim policajcima je pokazalo kako 82,6% policajaca vjeruje kako je profil koristan, a čak 92,4% žele ponovno surađivati s profilerima, no samo 2,7% policajaca smatra da im je profil pomogao u utvrđivanju identiteta počinitelja.

Torres i sur. (2006) su proveli istraživanje mišljenja forenzičnih psihologa i psihijataru o profiliranju te su pokušali utvrditi postoji li razlika u stavovima ukoliko se umjesto termina *profiliranje* upotrijebi termin *kriminalističko-istraživačka analiza* (CIA). Istraživanje mišljenja je pokazalo kako samo 10% od 161 sudionika imaju iskustva u izradi profila i u svjedočenju na sudu, no više od 25% sudionika smatra kako posjeduje znanje o kriminalističko-istraživačkoj analizi, dok čak 31,5% smatra kako posjeduje znanje o

profiliranju. Pronađena je razlika u stavovima psihologa i psihijatara o korisnosti profiliranja u kriminalističkim istragama te 95,4% psihijatara smatra kako je profiliranje korisno, dok to mišljenje dijeli 84,9% psihologa. Sudionici su procjenjivali profiliranje manje znanstveno utemeljenim (17,1%) od kriminalističko-istraživačke analize (40%). No, više od 97% sudionika se slaže kako bi profiliranje, neovisno o upotrijebljenom terminu, trebalo dodatno empirijski istražiti.

Pokušalo se istražiti koliko su sami profili detaljni i točni u svojim predviđanjima. Istraživanje analize sadržaja koju su proveli Almond, Alison i Porter (2007) na 47 profila koji su sadržavali 805 tvrdnji je pokazalo kako je 96% tvrdnji utemeljeno, no samo 34% tvrdnji je formalno utemeljeno u istraživanjima, iskustvu i sl. Također, 70% tvrdnji je bilo provjerljivo, a 43% opovrgljivo. U ovom je istraživanju utvrđeno kako je 8% tvrdnji dvosmisleno, što je manji postotak od ranije utvrđenih 24% u istraživanju Alison, Smith, Eastman i Rainbow (2003, prema Alison, Smith i Morgan, 2001).

Alison, Smith i Morgan (2003) su pokušali utvrditi u kojoj se mjeri mogu razlikovati stvarni profil od izmišljenog profila počinitelja u dva istraživanja. Prvo istraživanje na uzorku od 46 policajaca uključivalo je stvaran slučaj i oba profila izrađena od strane istraživača, no jedan je opisivao stvarnog počinitelja, a drugi izmišljenog. Preko polovine ispitanika oba profila ocijenila su točnima. Drugo istraživanje koje je uključivalo stvarni profil izrađen od strane profileru FBI-a i lažan profil provedeno je na uzorku od 33 policajca i 30 forenzičnih vještaka. U oba slučaja više je od 75% sudionika istraživanja ocijenilo profil djelomično točnim, a preko polovice ispitanika je ocijenilo da je profil vrlo točan. Razlog takvog ocjenjivanja istraživači su pripisali Barnum efektu, odnosno sklonosti osoba da procijene široko i nejasno predočene iskaze kao točne.

Postoje i drugi razlozi za rastuće povjerenje i popularnost profila i profileru. Neotpuni prikazi slučajeva koji se nalaze u čak 60% literature (Snook i sur., 2007) mogu biti preuveličani i iskrivljeni kako bi bili zanimljiviji širem čitateljstvu te nikako ne predstavljaju stvarnu sliku uspješnosti primjene profila (Snook i sur., 2008). Također, u većini slučajeva se u literaturi navode samo uspješni primjeri upotrebe profila uz napomenu kako profili dobro funkcioniraju u istražiteljskom radu (Snook i sur., 2008). Osobe su sklone procijeniti točnijim informacije koje im daju stručnjaci iz nekog područja, iako profileri zbog nedostatka formalnog obrazovanja ne mogu biti u svim slučajevima nazvani stručnjacima.

Također, upotreba profila u istrazi od strane nekolicine policajaca može dovesti do vjerovanja kako su profili učinkoviti i do širenja upotrebe profila među većim brojem policajaca (Snook i sur., 2008). Popularizacija profileru i profila na televiziji, filmu i u publicističkim knjigama rezultirala je čestim miješanjem fikcije i stvarnosti. Najveće kritike profiliranju dolaze iz redova znanstvenika koji tvrde da je današnje profiliranje iznimno intuitivno, ali i pojedini profileri tvrde kako posjeduju neke posebne sposobnosti koje im omogućavaju izradu profila nakon uvida u mjesto zločina i njegove komponente (Alison i Canter, 1999, prema Hicks i Sales, 2006). To je i najčešći razlog zbog kojeg se psiholozi i psihijatri općenito vrlo rijetko pristaju baviti profiliranjem, a kada to i rade oprezni su možda i više nego što je potrebno, ne govore o primijenjenim tehnikama, podložni su kritikama i izbjegavaju sudjelovati u istraživanjima. Profileri su danas mnogo rjeđe psiholozi i psihijatri, a većinom su policajci, kriminalisti, pravnici koji su prošli trening

profiliranja (Torres i sur., 2006). No, pomalo se primjećuje trend povratka psihologa i psihijatara u to područje.

3. ZAKLJUČAK

Profiliranje je u dosadašnjoj praksi dalo pozitivne rezultate te je pomoglo policiji i pravosudnim tijelima u utvrđivanju počinitelja kaznenih djela ubojstva. No, još uvijek nisu razvijene teorije i modeli koji su dovoljno znanstveno utemeljeni i empirijski provjerljivi. Uključivanje psihologa i psihijatara uz kriminaliste u područje profiliranja, s njihovim specifičnim znanjima o ljudskom ponašanju je neophodno. Profiler neće moći nedvojbeno ukazati na jednu osobu i reći da je to počinitelj, ali sužavanje na uski krug mogućih počinitelja, prepuštanje forenzičarima i policiji te pravosudnom sustavu da dovrši posao i identificira počinitelja kaznenog djela, sasvim je dovoljno.

LITERATURA

1. Almond, L., Alison, L., Porter, L. (2007). *An Evaluation and Comparison of Claims Made in Behavioural Investigative Advice Reports Compiled by the National Policing Improvements Agency in the United Kingdom*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling, 4(2), 71.-83.
2. Alison, L., Goodwill, A., Almond, L., van den Heuvel, C., Winter, J. (2010). *Pragmatic solutions to offender profiling and behavioural investigative advice*. Legal and Criminological Psychology, 15(1), 115.-132.
3. Alison, L., Smith, M., Morgan, K. (2001). *Interpreting the Accuracy of Offender Profiles*. Psychology, Crime & Law, 9(2), 185.-195.
4. American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (fourth edition)*. Washington: American Psychiatric Association.
5. Canter, D. (2004). *Offender Profiling and Investigative Psychology*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling, 1(1), 1.-5.
6. Canter, D., Alison, L., Alison, E., Wentik, N. (2004). *The organized/disorganized typology of serial murder: Myth or Model?* Psychology, Public Policy, and Law, 10(3), 293.-320.
7. Canter, D., Young, D. (g). *Beyond 'Offender Profiling': The Need for an Investigative Psychology*. U: Carson, D., Bull, R. (ur.). Handbook of Psychology in Legal Contexts (2nd edition). West Sussex: John Wiley & Sons Ltd. 171.-207.
8. Douglas, J., Olshanker, M. (1997). *Mindhunter* (3rd edition). London: Arrow Books.
9. Douglas, J., Ressler, R., Burgess, A., Hartman, C. (1986). *Criminal Profiling from Crime Scene Analysis*. Behavioral Sciences & the Law, 4(4), 401.-421.
10. Douglas, J., Burgess, A., Burgess, A., Ressler, R. (2006). *Crime Classification Manual* (2nd edition). San Francisco: Jossey-Bass.
11. Hazelwood, R. (2009) *Analyzing the rape and profiling the offender*. U: Hazelwood, R., Burgess, A. (ur.). Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary approach (4th edition). Boca Raton: CRC Press. 97.-123.
12. Hicks, S., Sales, B. (2006). *Criminal Profiling: Developing an effective science and practice*. Washington: American Psychological Association.

13. Holmes, R., Holmes, St. (1996). *Profiling violent crimes* (2nd edition). Thousand Oaks: Sage Publication.
14. Keppel, R., Birnes, W. (2009). *Serial Violence: Analysis of Modus Operandi and Signature Characteristics of Killers*. New York: Taylor & Francis Group.
15. Keppel, R., Walter, R. (1999). *Profiling Killers: A Revised Classification Model for Understanding Sexual Murder*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 43(4), 417.-437.
16. Kocsis, R. N. (2004). *Psychological Profiling of Serial Arson Skills: An Assessment of Skills and Accuracy*. Criminal Justice and Behavior, 31(3), 341.-361.
17. Kocsis, R. N., Hayes, A. F. (2004). *Believing is Seeing? Investigating the Perceived Accuracy of Criminal Psychological Profiles*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 48(2), 149.-160.
18. Muller, D. (2000). *Criminal Profiling: Real Science or Just Wishful Thinkig?* Homicide Studies, 4(3), 234.-264.
19. Petherick, W., Ferguson, C. (2010). *Criminal Profiling*. U: Petherick, W., Turvey, B., Ferguson, C. (ur.). Forensics Criminology. Burlington: Elsevier Academic Press. 177.-219.
20. Rossmo, K. (2000). *Geographical profiling*. Boca Raton: CRC Press.
21. Snook, B., Gendrau, P., Bennel, C., Taylor, P. (2008). *Criminal Profiling: Granfalloon and Gobbledygook*. Skeptico, 14(2), 42.-47.
22. Snook, B., Haines, A., Taylor, P., Bennell, C. (2007). *Criminal Profiling Belief and Use: A Study of Canadian Police Officer Opinion*. The Canadian Journal of Police & Security Services, 5(3-4), 1.-11.
23. Torres, A., Boccaccini, M., Miller, H. (2006). *Perceptions of the Validity and Utility of Criminal Profiling Among Forensic Psychologists and Psychiatrists*. Professional Psychology: Research and Practice, 36(1), 51.-58.
24. Witkin, G. (1996). *How the FBI Paints Portraits of the Nations Most Wanted*. U.S. News and World Report, od 22. 4. 1996., 32.

Summary

Helena Rašić, Dražen Kovačević, Tija Žarković Palijan

Profiling Killers

Offender profiling is one of the most controversial parts of modern criminology, psychology and psychiatry, still in its developmental stage. In this paper, we tried to describe some of the well known profiling models – Holmes and Holmes model, Keppel and Walter model and Turvey's model. Also, we described three approaches in offender profiling along with their corresponding models: Douglas et. al. are members of criminal investigative approach, Turco's model represents clinical practitioner approach and Canter's model scientific statistical approach. Research have shown that police officers mostly have confidence in offender profiling and that psychiatrists and psychologists think of profiling as useful, yet there is no definitive answer to whether profiling is possible and valid. Profiler will not be able to say with no doubt who might the perpetrator be, but narrowing down the suspect list could as well help the investigation.

Key words: offender profiling, perpetrators, murder.